

PRIRODZENÝ ZÁKON JE ZÁKLADOM ĽUDSKÝCH PRÁV

Jozef Uram

Abstrakt:

Článok analyzuje, čo je to prírodný zákon a ako ovplyvňuje morálnosť konania i ľudské práva. Prírodný zákon sa zakladá na bližšom pozorovaní prírodného poriadku a ľudskej prirodzenosti, z ktorej sú odvodené hodnoty. Z toho vyplýva univerzálna platnosť prírodného zákona. Hoci idey prírodného zákona predstavujú časť kresťanského myslenia už od čias Rímskej ríše, základy pre prírodný zákon ako konzistentný systém položil Tomáš Akvinský, keď zosumarizoval idey svojich predchodcov. Naopak, právny pozitivizmus odmieta pojem ľudskej prirodzenosti, ako aj jej vnútorný finalizmus, a tak rešpektovanie ľudských práv je výlučne ponechané neobmedzenej ľudskej slobode a dohode s inými.

Kľúčové slová: príroda – ľudská prirodzenosť – prírodný zákon – univerzálna platnosť – ľudské práva

ÚVOD

Presvedčenie o jestvovaní „nepísaného zákona“ sprevádza mravné vedomie ľudstva od nepamäti. Pojem takéhoto zákona je prítomný u všetkých veľkých mysliteľov staroveku (Sokrates, Platón, Aristoteles). Avšak najprepracovanejšie vyjadrenia o jestvovaní *večného zákona (lex aeterna)* nájdeme u stoikov, hoci títo jestvovanie večného zákona zdôvodňujú „kozmozologicky“. Tento zákon je zakotvený v Logu, ktorý preniká a riadi celé univerzum, a teda ten, kto sa ním riadi, pripodobňuje sa Logu, žije v súlade s jeho riadením. Niektoré prvky stoickej etiky sa stali súčasťou *náuky o prírodzenom zákone (lex naturalis)*. Táto náuka je však vzhľadom na stoikov zdôvodnená odlišne, to znamená metafyzicko-teologicky: prírodný zákon podľa Tomáša Akvinského nie je ničím iným ako „účasťou na večnom zákone v rozumnom stvorení (*participatio legis aeternae in*

rationali creatura)“¹. Samotný termín „prírodný zákon“ však patrí do filozofie kresťanskej tradície, hoci už Aristoteles vo svojom etickom zdôvodňovaní sa nepotrebuje utiekať k akémusi vyššiemu princípu mimo človeka, ale hovorí o živote v zhode s *fysis*.²

Na prvom mieste sa pokúsime objasniť samotný pojem prírodného zákona. Táto úloha sa javí ako nesmierne dôležitá, pretože správnym pochopením toho, čo znamená prírodný zákon, možno predísť mnohým nepochopeniam a konfliktom. Akokoľvek, s kritikou prírodného mravného zákona sa neraz stretávame v modernej i v súčasnej filozofii. Táto štúdia chce pomôcť odhaliť neopodstatnenosť tejto kritiky, ako aj poukázať na dôsledky odmietania prírodného mravného zákona, predovšetkým v oblasti rešpektovania základných ľudských práv.

1 POJEM PRIRODZENÉHO ZÁKONA

Taliansky jezuita Paolo Valori žartuje, že „*pre pochopenie toho, čo je prírodný zákon, treba predovšetkým pochopiť, že to nie je zákon a na druhom mieste, že nie je prírodný...*“³

Zaiste, prírodnému zákonu nemožno jednoznačným spôsobom pripísať všetky tie podstatné charakteristiky, ktoré v sebe obsahuje poznanie civilného zákona. Všimnime si najprv, čo sa zvyčajne rozumie pod pojmom „zákon“. Chápeme ním „*poriadok rozumu vzhľadom na spoločné dobro, vyhlásený tým, kto má na starosti spoločenstvo*“⁴. Možno však taktiež konštatovať, že mravný život pozná aj zvláštne povinnosti (nielen tie univerzálne, formulované v zákone) a že dobro človeka ako osoby sa nevzťahuje čisto a jednoducho na spoločné dobro tej spoločnosti, v ktorej žije. Ďalšie „námietky“ v prípade prírodného zákona by bolo možné vzniesť vzhľadom na vyhlásenie (promulgáciu) tohto zákona, ako aj na existenciu sankcie. Je preto „*dost' zbytočné chcieť za každú cenu ukázať, akým spôsobom prírodný zákon alebo večný zákon overujú všeobecné poznanie zákona. Lepšie a hlbšie sa pozná esencia zákona ako takého, vychádzajúc zo zákona prírodného, vnímaného vo vedomí záväznosti, ako by sa prírodný zákon poznával vychádzajúc z abstraktnej idey zákona*“⁵.

¹ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Teologická suma*, I-II, q. 91, a. 2. [online]. [cit. 12.4.2024]. Dostupné na internete: <http://summa.op.cz/sth.php>

² Porov. CHABADA, M. *Prírodný zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 19-28.

³ VALORI, P. *L'esperienza morale. Saggio di una fondazione fenomenologica dell'etica*. Brescia: Morecelliana, 1971, s. 174.

⁴ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická suma*, I-II, q. 90, a. 4.

⁵ DE FINANCE, J. *Etica generale*. Roma: Pontificia Università Gregoriana, 1997, s. 254.

Nie menej problematickým je latinský prívlastok „*naturalis*“, čo v slovenčine – na rozdiel od iných jazykov – možno podľa kontextu preložiť buď ako „prírodný“ alebo ako „prirodzený“. Tento prívlastok sa vzťahuje jednak na prirodzenosť poznania požiadaviek mravného zákona, ako aj na ontologické zdôvodnenie spočívajúce v ľudskej prirodzenosti. „Prirodzené“ poznanie je taký spôsob poznávania, ktorý sa neuchyluje ani k zdroju božského zjavenia, ani k aktu viery. A potom ľudskú prirodzenosť tu chápeme v zmysle metafyzickým, čiže ako konštitutívnu štruktúru ľudskej bytosti, nakoľko táto je princípom jej konania. Ľudská prirodzenosť v sebe zahŕňa tak prvok telesný, ako aj ten duchovný, označujúc týmto spôsobom celistvosť bytia ľudskej osoby. Veď už staroveký Aristoteles gréckemu termínu *physis* (latinsky *natura*) pripísal dva základné významy: prvý je fyzický a materiálny, zatiaľ čo ten druhý vyjadruje princíp činnosti, esenciu akéhokoľvek súcna.⁶ A tak v slovenčine, ak máme na mysli prvý význam, zvykneme hovoriť o prírode, zatiaľ čo druhý význam – teda esenciu akéhokoľvek súcna – zvykneme označiť termínom „prirodzenosť“.

2 ČLOVEK JE PREKROČENÍM PRÍRODY

Pre niektorých byť „prirodzeným“ znamená žiť v zhode len s biologickým poriadkom. K takémuto chybnému naturalistickému záveru dospeli viacerí myslitelia v školách takzvaného „iusnaturalizmu“, kde prirodzený zákon bol odtrhnutý od metafyzicko-teologického odôvodnenia a zakladal sa len na empirickej prirodzenosti človeka.

A tak Thomas Hobbes zastával názor, že človek v prirodzenom stave žije ako úplne slobodný egoistický solitér, má právo na všetko, čoho sa silou môže zmocniť. Rovnaké práva má, „nanešťastie“, aj každý iný človek, a keďže všetci môžu všetko, vzniká stav neustáleho strachu, konfliktov a násilia so zámerom zlikvidovať toho druhého – človek je človeku vlkom. „*Preto keď dvaja ľudia túžia po tej istej veci, z ktorej sa však nemôžu tešiť obaja, stávajú sa nepriateľmi a na ceste k svojmu cieľu (ktorým je primárne sebazáchova a niekedy iba pôžitok) sa usilujú jeden druhého zničiť alebo podmaniť.*“⁷ Do prirodzenosti človeka takto spadá všetko, čoho je ako biologický tvor schopný. Hoci život v prirodzenom stave je maximálne slobodný, predsa je však nebezpečný, zverský, samotársky, plný strachu a krátky.⁸ Zachovanie existencie predstavuje pre jedinca hlavné ľudské dobro, najväčším zlom je smrť. Prirodzený stav je vlastne

⁶ Porov. ARISTOTELES. *Metafyzika*. Praha: Rezek, 2008, V, 4, 1014b, 36.

⁷ HOBBS, T. *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010, s 115.

⁸ Porov. HOBBS, T. *Leviathan alebo Podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho*. Bratislava: Kalligram, 2011, s 158.

„mimo dobra a zla“, spravodlivosť a nespravodlivosť v ňom nemajú miesto, keďže tu vládnu vášne a žiadosti a niet zákona, čo by ich zakazoval.⁹ Neustály strach v stave vojny všetkých proti všetkým núti človeka k racionálnej reflexii, hľadajúc východisko, čím sa na scénu dostáva rozum. Následne prírodný zákon nie je nič iné ako „*pokyn správnej rozumovej úvahy o tom, čo sa má robiť alebo čomu sa treba vyhnúť pre čo možno najtrvalejšie zachovanie života a údiv*“¹⁰. Prírodný zákon tak človeku predpisuje „*želať si mier, ak je nádej, že sa mier udrží [...] prvý a základný prírodný zákon je vyhľadávajú mier a zachovávať mier*“¹¹. Druhý prírodný zákon vyžaduje reciprocitu a týka sa zachovania vlastnej existencie: „*Každý má byť ochotný, keď sú ostatní rovnako ochotní, do tej miery, do akej to potrebuje pre svoj pokoj a sebaobranu, vzdať sa uvedeného práva na všetko a uspokojiť sa s takým stupňom slobody vo vzťahu k ostatným, aký by on sám poskytol druhým vo vzťahu k sebe.*“¹²

Jean-Jacques Rousseau a jeho žiaci zasa považovali „prírodné“ bytie za synonymum primitívneho stavu ľudstva, ešte nezdeformovaného civilizáciou. Prírodný stav Rousseau vykresľuje ako ten najlepší: človek je v tomto stave absolútne slobodný¹³ a rovný s každým iným, pokojný, neprichádza do častého kontaktu s inými ľuďmi a nič nevlastní.¹⁴ Človeka považoval za bytosť, ktorá je od prírody dobrá a ktorú pokazila až civilizácia a kresťanstvo. Vplyvom nárastu obyvateľstva a vďaka odlišným klimatickým podmienkam prišiel o svoju nezávislosť, samotu a slobodu, o svoju „čistú dušu“ a musel vstupovať do vzťahov s inými, čím vznikali prvé zárodky nerovnosti, pretvácky, nešťastia a nasledoval celkový úpadok. Autor dokonca tvrdil, že kdesi v divočine Ameriky alebo v Tichomorí musia existovať „ušľachtilí divosi“, ktorí si žijú ako v raji, lebo ich ešte nikto nenahovoril na hriech a nevedia žiť inak, len vo vzájomnej láske.¹⁵

Zodpovedá takýto naturalistický obraz ľudskej prirodzenosti naozaj realite človeka? Paradoxne možno povedať, že človek práve podľa svojej prirodzenosti je prekročením prírody. Z tohto dôvodu je užitočné zachovať terminologické rozlíšenie medzi „prírodným zákonom“ a „prírodným zákonom“; zatiaľ čo ten prvý si vyžaduje človeka s rozumom a slobodou vôľou, ten druhý zákon sa

⁹ Porov. HOBBS, O človeku, s. 118.

¹⁰ HOBBS, Leviathan, s. 161.

¹¹ HOBBS, Leviathan, s. 161.

¹² HOBBS, Leviathan, s. 163.

¹³ ROUSSEAU, J. J. *O spoločenskej zmluve alebo o princípoch politického práva*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 27.

¹⁴ ROUSSEAU, J. J. *Rozprava o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. In: *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 71.

¹⁵ Rousseau nikdy nenašiel „ľudí dobrých od prírody“. Filozof, ktorý sám seba považoval za najväčšieho vychovávateľa ľudstva, nikdy žiadne dieťa nevychoval. Mal ich síce päť, no všetky do jedného po narodení zanesol do ústavu pre opustené deti.

vzťahuje na svet fyzický a biologický, podriadený „determinizmu“ a „pravidelnosti“, čo možno sformulovať v „prírodných zákonoch“.

A tak človek v etických záležitostiach sa napríklad nemôže inšpirovať zvieratami, ktorých prirodzenosť sa limituje iba na biologickú danosť. Veď u zvieracích druhov stretneme prípady, keď rodičia požierajú svoje mláďatá a vo väčšine prípadov samček a samička si nebývajú verní. Ak by sme za základ mravných noriem vzali iba „prírodný“, čiže biologický rozmer človeka, následne by nás to viedlo k absolutizovaniu kontingentných dohier alebo aj k relativizovaniu absolútnych noriem. V prvom prípade by sa mohla napríklad vyhlásiť transplantácia orgánov za absolútne zakázanú; v druhom prípade by sa mohlo považovať za zodpovedajúce ľudskej dôstojnosti všetko to, čo je v správaní človeka „spontánne“, „inštinktívne“ alebo „vrodené“.

Prirodzený zákon vôbec netvrdí, žeby biologická danosť mala byť absolútne rešpektovaná ako taká, lebo v takom prípade by sa musel zakázať akýkoľvek liek alebo aj akákoľvek forma kultúry. Biologický poriadok teda netreba rešpektovať nepodmiene, ale iba v takej miere, v akej sa vzťahuje na hodnotu osoby, ktorá je viazaná na tento poriadok a zároveň ho presahuje.¹⁶

Latinské adjektívum „naturalis“ je odvodené od latinského substantíva *natura*, ktoré sa vytvorí od minulého participia *natus* slovesa *nasci*, čo znamená narodiť sa. Etymologicky tento termín označuje situáciu po narodení, teda stav, ktorý sa dedí vďaka narodeniu sa. Vďaka takémuto chápaniu príroda sa neraz predstavuje ako protiklad ku kultúre. Kultúra pochádza z latinského *colere*, čo znamená pestovať. Ak sa prirodzenosť veci zredukuje na jej stav po narodení, kultúra bude teda opakom prírody. V tomto zmysle termín „natura“ sa stáva neadekvátnym, aby sme hovorili o človeku, lebo on na rozdiel od zvierat nie je naprogramovaný prírodou, ale v dejinách vytvára nové spôsoby bytia – teda pestuje kultúru. A tak mnohí namietajú, že pojem „natura“ by bolo vhodnejšie používať v botanike a v zoológii, nie však vzhľadom na ľudské bytie. Veď človek je živočíchom, ktorého prirodzenosťou je byť kultúrnym.¹⁷ Ján Pavol II. však ukazuje, že takýto názor neobstojí: „*Vysoká citlivosť človeka dnešnej doby pre históriu a kultúru nabáda niektorých pochybovať o nemennosti prirodzeného zákona, teda o «objektívnych normách mravnosti», ktoré sú záväzné pre všetkých ľudí žijúcich v prítomnosti, v budúcnosti, ako aj v minulosti: ako možno tvrdiť, že úsudky a argumenty sformulované v minulých dobách platia vždy a pre všetkých, keď sa nevedelo, aký pokrok ľudstvo dosiahne? Nemožno poprieť, že človek vždy žije v istej osobitnej kultúre, ale nemožno tvrdiť ani to, že sa v nej naplno realizuje. Napokon vývoj kultúr ukazuje, že v človeku existuje čosi, čo tieto kultúry presahuje. To «čosi» je práve prirodzenosť človeka: ona sama je mierou*

¹⁶ Porov. LÉONARD, A. *Il fondamento della morale. Saggio di etica filosofica*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1994, s. 222-223.

¹⁷ Porov. LÉONARD, Il fondamento della morale, s. 217-218.

kultúry a zároveň predpokladom toho, že sa človek nestane otrokom nejakej kultúry, ale že upevní svoju osobnú dôstojnosť životom v zhode s hlbokou pravdou o svojom bytí.“¹⁸

3 ZDROJ ZÁVÄZNOSTI

Etymológia termínu „zákon“, latinsky *lex*, sa zvykla spájať so slovesom *ligare*, čo znamená zväzovať, pretože zákon „núti k činnosti“¹⁹. O akú záväznosť však ide v prípade toho zákona, ktorý má prívlastok „prírodný“?

V rámci etickej skúsenosti to dobro, ktoré treba vykonať, sa nám javí ako dobro pre niekoho, pre blížneho. Teda čosi treba vykonať pre niekoho: a to zostáva platným aj v situácii, keď tým „niekým“ je samotný subjekt etickej skúsenosti, pociťujúci záväznosť. A tak prvý princíp praktického rozumu a prírodného mravného zákona, tradične známy v znení „*dobro treba konať a usilovať sa oň, zlu sa treba vyhýbať*“, v kontexte skúsenosti stretnutia sa s druhým nám vyjavuje jeho personalistický základ. Veď je to samotná osoba, ktorá od nás žiada, aby sme jej učinili dobro a vyhli sa zlu. Spomeňme si len na podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi! (porov. *Lk 10,25-37*)

A tak nutnosť správať sa určitým spôsobom a nie iným nepochádza z vôle dosiahnuť pôžitok, dokonca ani z príkazu pochádzajúceho od autority či už civilnej alebo náboženskej, ale z pochopenia pravdy, že osoba má byť bezpodmienečne rešpektovaná a nezištne milovaná. Keby mravná záväznosť závisela od cieľa, ktorý si subjekt stanovuje podľa svojej ľubovôle, taká záväznosť by sa zredukovala iba na hypotetický imperatív.

Aby sme poznali niektoré mravné požiadavky, ktoré nás zaväzujú absolútnym spôsobom, je postačujúca prítomnosť osoby druhého. Ak by však posledný ontologický základ hodnoty osoby bol identický s jej empirickou nadradenosťou vzhľadom na ostatné súcna, nič by nám nemohlo garantovať univerzálnu stálosť povinností voči nej. A navyše treba poznamenať, že v praxi niektoré druhy živočíchov sú viac chránené ako isté skupiny ľudí. A keby sme aj uznávali nadradenosť človeka vzhľadom na ostatné súcna, nevyhneme sa tu ďalším otázkam. Konkrétna osoba, hoci je excelentná vo svojej hodnote, napriek tomu je kontingentná, omylná, smrteľná. Môže takáto krehká bytosť tvoriť posledný základ nepodmienených povinností? Ak napriek tomu všetkému naďalej zmysluplne tvrdíme, že je tu absolútna nutnosť správať sa v zhode s ľudskou dôstojnosťou,

¹⁸ JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994, č. 53, (s. 81).

¹⁹ Porov. GAVENDOVÁ, O. *Základy všeobecnej etiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 93.

budeme musieť myslieť na iný základ – a to na taký, ktorý presahuje bytie ľudskej osoby.²⁰

Myslieť na taký nie kontingentný základ znamená postupovať metafyzickým smerom a potvrdiť ako nutnú existenciu Absolútna. Je to Absolútne osobného Bytia a Dobrotu, v ktorej je neporovnateľná dôstojnosť ľudskej osoby metafyzicky zakorenená a voči ktorej je človek v každom akte poznávania a chcenia svojím duchom konštitutívne otvorený.²¹

4 OBSAH NORIEM PRIRODZENÉHO ZÁKONA

Mravné dobro²² je tesne spojené so samotným zmyslom ľudského bytia. Vyjadruje to prvý princíp praktického rozumu: *Dobro treba konať a usilovať sa oň, zlu sa treba vyhýbať* (*Bonum est faciendum et prosequendum, et malum vitandum*). Pozrime sa, ako tento prvý príkaz prirodzeného mravného zákona formuluje Tomáš Akvinský: „*Tak ako súcno je jednoducho prvou vecou v poznaní, tak zasa dobro je prvým poznatkom praktického rozumu, nasmerovaného na činnosť. Každý konajúci totiž koná kvôli nejakému cieľu, ktorý má ráz dobra. A preto prvý princíp praktického rozumu je ten, ktorý sa zakladá na pojme dobra, to jest: dobro je to, po čom všetky súcna túžia. Toto je teda prvým príkazom zákona, že dobro treba konať a usilovať sa oň a zlu sa treba vyhýbať. A na tomto sa zakladajú všetky iné príkázania prirodzeného zákona; takže do príkazov prirodzeného zákona patria všetky tie veci, ktoré treba konať alebo ktorým sa treba vyhnúť, nakoľko ich praktický rozum prirodzene poznáva ako ľudské dobré.*“²³

Teda prirodzený mravný zákon je človekovi vlastný a nestojí proti jeho vôli. Príkaz robiť dobro a vyhýbať sa zlu je príkazom hľadať vlastné dobro. Záväznosť konať dobro je autoevidentná. Dôvod sa nachádza v samotnom mravnom dobre, teda v bezprostrednej rozumnosti svojej esencie. Ide tu teda o princíp, ktorý nepotrebuje nič iné, o čo by sa opieral. „*Skôr než sa človek pre čokoľvek rozhodne, nachádza v sebe prvotný zákon lásky k sebe spolu s túžbou po vlastnom rozvoji a po sebarealizácii. [...] Človek nemôže nevidieť v sebe tento zákon; ani ho nemôže zničiť bez toho, aby nezničil sám seba.*“²⁴

²⁰ Porov. GORCZYCA, J. *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica*. Roma: Gregorian & Biblical Press, 2011, s. 143-146.

²¹ Porov. RAHNER, K. *Hörer des Wortes. Sämtliche Werke 4*. Freiburg im Breisgau: Benziger-Herder, 1997, s. 102.

²² Porov. GAVENDOVÁ, O. Dobro v etike Josepha de Finance. In: *Studia Aloisiana*. roč. 2, 2011, č. 2, s. 5-18.

²³ TOMÁŠ AKVINSKÝ, Teologická suma, I-II, q. 94, a. 2.

²⁴ BOGLIOLO, A. *Etika*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1980, s. 179.

Jasne však badáme, že medzi zákonom bytostí nižších od človeka a zákonom vpísaným do ľudského srdca²⁵ je veľký rozdiel. Alojz Bogliolo ho vystihol nasledovne: „*U ostatných bytostí láska k sebe nikdy nezlyhá: nemôže zlyhať, lebo žiadna bytosť nižšia od človeka nemôže pred ňou uniknúť. Jedine u človeka môže zlyhať. Človek je jedinou bytosťou, ktorá si môže voliť cestu rozvoja alebo cestu úpadku. Napredovať alebo ustupovať, prijať seba ako osobu a ako osoba sa rozvíjať, zduchovnievať a stále viac sa poľudšťovať, alebo sa zvesmírňovať a odľudšťovať, stávajúc sa vecou, to všetko závisí od jeho slobody.*“²⁶

Príkaz „vyhábať sa zlu“ by sa ešte jasnejšie a explicitnejšie mohol vyjadriť absolútnym zákazom „páchať zlo“ (a nielen sa mu vyhýbať). Tu sa však vynára otázka: Ak sa mravné zlo ľudskému rozumu javí ako nezmysel ľudského života, možno vôbec chcieť tento *nonsens*? A predsa v tom, čo je nesprávne a koniec koncov protirečiace skutočnej realizácii človeka, môže sa nachádzať aj čosi príťažlivé. Zvykneme povedať, že ide o dobro „čiastočné“ (teda nie o dobro integrálné, ktoré by bolo dobrom celého človeka), alebo taktiež hovoríme o dobre „iluzórnom“ (zlo sa tu javí pod rúškom dobra). Týmto spôsobom sa zlo predstavuje ako zvodné a takto sa môže stať predmetom chcenia i konania.

Tomáš Akvinský okrem prvého princípu praktického rozumu spomína aj všetky ostatné príkazy prírodného zákona. Ak za východisko pre normy prijmeme metafyzické poznanie ľudskej prirodzenosti, nebude náročné prijať pluralitu noriem prírodného zákona, na ktorú Tomáš poukazuje. Tie normy spočívajú na jednotlivých ľudských dobrách, ktoré praktický rozum poznáva. K týmto autentickým ľudským dobrám má človek prirodzený sklon, keďže rozum ich vníma ako dobré, ako tie, čo treba uskutočniť. Tieto dobré však Anjelský Učiteľ rozdeľuje do troch skupín. Najprv svoju pozornosť venuje tej prvej, najvšeobecnejšej skupine: „*Najprv je totiž v človekovi sklon k dobru podľa prirodzenosti, ktorú má spoločnú so všetkými podstatami, nakoľko každá podstata si žiada zachovanie svojho bytia podľa svojej prirodzenosti. Podľa tohto sklonu k prirodzenému zákonu patrí všetko to, čo slúži k zachovaniu ľudského života a zabraňuje jeho zániku.*“ Druhá skupina sklonov je špecifickejšia: „*Po druhé je v človekovi sklon k veciam viacej špecifickým, ktoré má svojou prirodzenosťou spoločné s ostatným živočíchmi. Z tohto hľadiska patria k prirodzenému zákonu veci, ktoré príroda naučila všetky živočíchy, napr. spojenie samca a samic, starosť o malé, a iné podobné veci.*“ Tretia skupina sklonov je najvlastnejšia človekovi: „*Tretím spôsobom je v človekovi sklon k dobru podľa rozumnej prirodzenosti, ktorá mu je vlastná; ako človek má prirodzený sklon poznať pravdu o Bohu a k tomu, aby žil v spoločnosti. Z tohto hľadiska k prirodzenému zákonu patria veci týkajúce sa tohto sklonu, ako útek pred*

²⁵ Oplatí sa tu pripomenúť prísľub, ktorý Pán dáva svojmu ľudu: „*Svoje zákony vložím do ich mysle a vpišem im ich do srdca; a budem ich Bohom a oni budú mojím ľuďom.*“ (Hebr. 8,10)

²⁶ BOGLIOLO, Etika, s. 77.

*nevedomosťou, rešpektovanie tých, s ktorými nám treba spolunažívať, a iné veci tohto druhu.*²⁷

Prirodzené sklony (*inclinationes naturales*) sú ponajprv spojené s anatomickou štruktúrou nášho tela: máme oko, ktoré je uspokojené na videnie, tráviacu sústavu, ktorá je uspokojená na asimiláciu pokrmu, pohlavné ústroje uspokojené na rozmnožovanie, atď. Naša somatická štruktúra je nositeľom vnútorného finalizmu: zachovať svoje bytie, ako aj bytie druhu. Na vyššej úrovni objavujeme v nás samých požiadavku poznať pravdu, nadväzovať vzťahy priateľstva, žiť v pokoji. Tieto finalizmy sú základom sklonov, ktorých predmety sa nášmu rozumu javia ako dobrá hodné dosiahnutia, a ich opaky (smrť, vyhynutie druhu, nevedomosť, nepriateľstvo, atď.) ako zlá, ktorým sa treba vyhnúť.²⁸

Tomáš tu zaiste nechce tvrdiť, žeby prirodzené sklony boli bezprostredne a univerzálne normatívnymi, a už vôbec nechce obhajovať etický naturalizmus. Prirodzené sklony treba chápať ako „esenciálne zamerania“, označujúce objektívne dobrá ľudskej bytosti. Je pravda, že autor v citovanom texte jasne nerozlíšil dobro mravné od ostatných typov dobra. Jeho hlavným zámerom však bolo ukázať, že jestvuje pluralita príkazov v rámci prirodzeného zákona (nielen jeden základný: „rob dobro a zlu sa vyhýbaj“) a tieto sa zakladajú na jednotlivých objektívnych dobrách pre ľudskú osobu.

Aby sa *prirodzené sklony* mohli stať kritériom ľudského správania, musia byť hodnotené v rámci celku (v ich hierarchickej stratifikácii) a interpretované „správnym rozumom“. Len úsudkom správneho rozumu – bezhranične otvoreného pravde bytia a ideálu dokonalosti ľudskej osoby – je možné rozpoznať, ktoré sklony sú autenticky ľudské, čiže v ktorých sa sklonoch sa prejavuje prirodzenosť ľudskej osoby. Tým istým spôsobom môžeme poznať, ktoré dobrá sú autentické (nie iluzórne) a ktoré sa tak môžu stať predmetom jednotlivých mravných záväzkov. Nie je snáď pravda, že vernosť mravnému dobru si za niektorých okolností vyžaduje nie zachovanie života ale jeho obeť? Nie je azda v niektorých prípadoch mravne dobré neoženit' sa? A je azda poznanie pravdy vždy a všade povinné?

Aby sme mohli rozlišovať, ktoré sklony sú prirodzené a uskutočňovanie ktorých dober je mravne záväzné a dobré, javí sa tu ako nutný predpoklad, aby „správny rozum“ mal už vopred určité poznanie mravného dobra alebo akúsi „existenciálnu príbuznosť“ s ním. Ide o poznanie, že osoba sa stáva mravne dobrou vtedy, keď sa dáva druhým: je to základné a pôvodné poznanie hodnoty lásky k blížnemu. Ak takýto správny a či „etický rozum“ zahrnieme do pojmu ľudskej prirodzenosti, potom táto naozaj môže slúžiť ako kritérium pre to, čo je mravne správne, dobré a záväzné. Inými slovami, aby ľudská prirodzenosť

²⁷ TOMÁŠ AKVINSKÝ, Teologická suma, I-II, q. 94, a. 2.

²⁸ Porov. VENDEMIATI, A. In *Prima Persona. Lineamenti di Etica Generale*. Città del Vaticano: Urbaniana University Press, 1999, s. 94.

mohla slúžiť ako kritérium úsudkov o správnosti mravného konania, musí byť interpretovaná vo svetle mravného dobra. Toto tvrdenie by sa nám mohlo zdať ako „začarovaný kruh“; vyjadrili sme tu však len vzájomný vzťah závislosti medzi poznaním ľudskej bytosti a poznaním lásky. Ide tu o dynamiku stále prehľbujúceho sa ľudského poznávania – mohli by sme povedať – vo forme „špirály“.

Aby rešpektovanie ľudskej osoby bolo autentickým, bude potrebné vziať do úvahy všetky dimenzie jej bytia spolu s ich požiadavkami a vlastnými zákonmi v rámci celistvosti ľudskej prirodzenosti – či už je to dimenzia telesná, psychická, duchovná, spoločenská alebo ekonomická. Ináč, bez takejto inklúzie, ako by bolo možné hovoriť o autentickej láske k blížnemu?²⁹

5 VLASTNOSTI PRIRODZENÉHO ZÁKONA

Mravný zákon, nakoľko sa zakladá na metafyzickej prirodzenosti ľudskej osoby (ktorá má zas svoj základ v Absolútnom Bytí), mal by odzrkadľovať charakteristiky samotnej tejto prirodzenosti a teda mal by byť nemenný a univerzálny.

Avšak ľudská prirodzenosť je „ponorená“ do meniacej sa spoločensko-kultúrnej skutočnosti, ktorá je dielom slobody, vlastnej človekovi. Hovorí sa: „Iný kraj, iný mrav.“ Zdá sa, že história, etnológia, kultúrna antropológia a sociológia popierajú nielen univerzálnu platnosť a nemennosť mravného zákona, ale aj stálosť samotnej ľudskej prirodzenosti. Čo na jednom mieste je považované za správne, inde môže platiť ako chyba. Aj každé obdobie prináša so sebou zmeny v morálnych súdoch. Rozličnosť morálnych pravidiel, platných u rozličných národov v rozličných dobách, by tak spochybňovala zmyslupnosť tézy o jestvovaní „objektívneho“ prirodzeného zákona, platného pre všetkých. Ako príklad možno uviesť popravu vojnových zajatcov, odhodenie detí, prinášanie ľudských obiet, posvätnú prostitúciu, tak častú vo východných starovekých kultoch. Aj mnohé dnešné takzvané civilizované národy nepovažujú mnohé skutky za nemorálne, na rozdiel od iných národov, ktoré by ich za nemorálne považovali: napríklad krádeže zo štátneho majetku alebo z veľkých organizácií, korupciu, pašeráctvo, potraty atď.³⁰

Všetky telesné a duchovné zmeny, aké si len dokážeme v priebehu ľudského života a v histórii ľudského druhu predstaviť, nemôžu však spôsobiť, žeby nejaký človek prestal byť ľudskou bytosťou a žeby sa prirodzenosť ľudského druhu podstatne zmenila. Niet podstatného rozdielu medzi Číňanom z čias Konfúcia a „postmoderným“ človekom v Spojených štátoch. Univerzálnosti ľudskej prirodzenosti neprotirečí ani jestvovanie rozličných rás. Napr.

²⁹ Porov. GORCZYCA, Essere per l'altro, s. 146-151.

³⁰ Porov. DE FINANCE, Etica generale, s. 255-256.

skutočnosť verbálnej komunikácie (nejestvuje nepreložiteľný jazyk), možnosť výchovy detí akejkolvek rasy v akejkolvek kultúre, potvrdzujú jestvovanie spoločnej ľudskej prirodzenosti.

Zatiaľ čo ľudská prirodzenosť sa nemení, mení sa však poznanie toho, čo jej zodpovedá. A tak keď hovoríme o univerzálnosti noriem prirodzeného zákona, treba nám rozlišovať medzi univerzálnosťou objektívnou („ontologickou“) a univerzálnosťou subjektívnou („kognitívnou“ alebo „noetickou“). Prvá sa vzťahuje na platnosť noriem vzhľadom na život všetkých ľudí, v každom čase a na každom mieste; druhá sa však týka skutočného poznania noriem. Ľudské poznanie je historicky, sociálne i kultúrne podmienené a to platí aj pre poznanie mravnosti. Akokoľvek kultúrny relativizmus a gnozeologický skepticizmus sú v etike neudržateľnými pozíciami. Práve vďaka kultúrnym a dejinným podmienkam je možné postupovať k čoraz dokonalejšiemu „vlastneniu“ pravdy, a to aj pravdy obsiahnutej vo večnom zákone (*lex aeterna*). Ako príklad stačí spomenúť odstránenie otroctva či zrušenie trestu smrti, ktorý protirečí ľudskej dôstojnosti (ako to definitívne vyhlásil pápež František).

Objektívna univerzálnosť prirodzeného zákona zahŕňa nielen prvý princíp a prvotné príkazy, ale rovnako aj tie druhotné. Niektorí autori však rozlišujú medzi normami „obvyklými“, ktoré by boli platné vo väčšine prípadov a tými „univerzálnymi“, platnými v každom prípade bez výnimky. Do tejto druhej skupiny by patrili predovšetkým normy negatívne, čiže tie, ktoré zakazujú skutky vnútorné zlé (napríklad druhého „netýraj“, „nezotročuj“, „neznásilňuj“). Na objasnenie možnosti výnimky v obvyklých normách prirodzeného zákona, filozofická tradícia zvykne citovať ako príklad povinnosť vrátenia zapožičanej veci legitímnemu vlastníkovi.³¹ Mravná pravda vyjadrená v tejto norme sa nemôže zmeniť a premeniť v jej opak; predpokladať také čosi by bolo absurdné. Ako môže potom Tomáš Akvinský tvrdiť, že obsah tejto normy platí pre väčšinu prípadov?³² Dôvod spočíva v tom, že pravda tejto normy sa nevzťahuje na tie prípady, v ktorých vďaka zmeneným okolnostiam sa istým spôsobom zmenila povaha konania, ktoré má norma usmerňovať. A tak v niektorých situáciách nemusí platiť povinnosť vrátiť zapožičanú vec. Ba dokonca správnosť konania môže vyžadovať, aby sa urobil presný opak. Ak napríklad „*nebezpečný blázon alebo nepriateľ vlasti by si žiadal zbraň zanechanú v úschove*“.³³ V takýchto situáciách poslúchať „literu“ zákona a zanedbať „ducha“ pravdy, ktorá sa tu odovzdáva, by znamenalo konať nerozumne a, aspoň v niektorých prípadoch, stať sa vinným. Ide tu o istú „flexibilitu“ vzhľadom na uplatňovanie noriem v konkrétnych okolnostiach, a to za cieľom vernosti prvému princípu praktického rozumu a ideálu mravného dobra. Ak by sme chceli regulovať mravné normy podľa rôznych

³¹ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, Teologická suma, I-II, q. 94, a. 5.

³² Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, Teologická suma, I-II, q. 94, a. 4.

³³ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, Teologická suma, II-II, q. 57, a. 2.

možných situácií, ktoré môžu nastať, na miesto prirodzeného zákona by tak nastúpila mravná „kazuistika“.

Subjektívna univerzálnosť je zasa premenlivá čo do rozsahu podľa rozličných kategórií noriem. Prvý princíp mravnosti, čiže príkaz „treba konať dobro a zlu sa vyhýbať“, je evidentný pre všetkých; inými slovami, žiaden človek schopný mravne konať ho nemôže nepoznať. Rovnaký rozsah majú aj takzvané „prvotné príkazy“, ako napr. „máš byť spravodlivým“, „nezabiješ nevinného“, „nepokradneš“. Tieto sa vzťahujú na tie základné dobrá, ktoré teleologické sklony ľudskej prirodzenosti označujú ako nutné pre realizovanie sa človeka v dejinách a ktoré rozum, majúci účasť na tej istej prirodzenosti, spontánne uzná ako mravne záväzné. Avšak zúžený rozsah majú takzvané „druhotné príkazy“, čiže spresnenia prvotných príkazov skrze rozumovú úvahu. Tu sa konkrétne „závery“ menia v závislosti na rozličných faktoroch – jednak objektívnych (či už kultúrnych alebo náboženských), ako aj tých subjektívnych (psychologických a mravných). A tak druhotné zákony môžu byť vymazané z ľudského srdca vtedy, ak sa človek nechá ovplyvniť mylnými názormi, vášňami a zlozvykmi.³⁴ Napríklad mnohé osoby, ktoré poznajú a prijímajú platnosť normy „nezabiješ“, v takzvanom prerušení tehotenstva počas prvých týždňov však nevidia žiadne mravné zlo. Treba poznamenať, že nejednotnosť mienok rastie so zložitou (komplexnosťou) situácií, významných z hľadiska mravnosti.

V tomto zmysle možno hovoriť o zmenách a či o evolúcii prirodzeného mravného zákona. Najprv ide o *spresnenie* jeho všeobecných noriem vzhľadom na rastúce vedecké poznanie a na nové životné podmienky. Možno tu spomenúť aplikovanie príkazu „nezabiješ“ na umelý abortus, na pokusy s embryami či na eutanáziu. V spojitosti s príkazom „nepokradneš“ sa tu dá uviesť definovanie autorských práv vzhľadom na intelektuálne vlastníctvo v modernej dobe; veď kedysi stavebný sloh či hudobný štýl boli takpovediac „spoločným“ vlastníctvom celej epochy, na ktorom uniformne participovali jednotliví umelci. A ďalej treba spomenúť odstránenie chybných noriem; ako príklad tu možno uviesť niekdajší zákaz požičiavať s úrokom či legálnosť otroctva. A nakoniec, ako nevyhnutné sa predstavuje aj vypracovanie noriem primeraných na nové oblasti konania, ako je napríklad používanie kybernetického priestoru alebo využívanie kozmu, práca v masmédiách. Tieto zmeny, keďže sa zakladajú na osobnej a spoločenskej prirodzenosti človeka, musia vziať do úvahy tí, čo majú na starosti spoločnosť.³⁵

³⁴ Porov. GAVENDOVÁ, Základy všeobecnej etiky, s. 101.

³⁵ Porov. GORCZYCA, Essere per l'altro, s. 153-157.

6 ZÁKLADNÉ ĽUDSKÉ PRÁVA

Niektoré normy prirodzeného zákona sa vzťahujú na individuálne dobro ľudskej osoby (napr. „neškod' si na zdraví“, „formuj si mravné svedomie“), iné zasa majú za predmet správnosť interpersonalných a spoločenských vzťahov. Súhrn noriem prirodzeného zákona, ktoré majú za predmet spravodlivý poriadok medziľudských vzťahov, sa tradične označuje ako „prirodzené právo“ (*ius naturale*). Toto „*má všade rovnakú platnosť, a to nezávisle na tom, či sa to ľudom páči a či nie.*“³⁶ Objektívne právo založené na spravodlivosti zabezpečuje harmóniu ľudských vzťahov.³⁷ Tam, kde chýba právo, vládne „zákon džungle“ a nie mierumilovné spolunažívanie.

Keď sa hovorí o spravodlivosti, ľudia majú väčšinou na mysli spravodlivosť ako požiadavku, aby sa každému dostalo práva. Subjekt si vyžaduje, aby druhí neporušovali jeho práva. Ide teda o „subjektívne právo“ ako o schopnosť niečo vlastniť, konať a či nekonať). Ale právo je dané niečím vopred: Pokiaľ neviem, aké práva má každý človek a ako mu ich môžem poskytnúť, od koho sa to dozviem? Je to objektívna spravodlivosť (objektívne právo). Objektívne a subjektívne právo sa tak nachádzajú vo vzájomnej závislosti: spravodlivé vzťahy medzi subjektmi sa stanovujú na základe rešpektovania základných práv ľudskej osoby.

Osobná prirodzenosť človeka je princípom základných práv: ľudská bytosť vlastní niektoré práva, a to výlučne vďaka svojej osobnej existencii (nie preto, že sa narodila zdravá alebo sa že teší dobrému zdraviu). Tieto práva neboli človeku udelené štátom „z milosti“ – tak, žeby nám štát mohol tieto práva kedykoľvek poskytnúť alebo nás ich zbaviť. Medzi takéto práva patrí právo na život, na slobodu svedomia, na vzdelanie, na vlastníctvo, na založenie si rodiny a na výchovu detí, na náboženskú slobodu. Ide o práva „v striktnom zmysle“, pretože každému z nich zodpovedá mravná povinnosť rešpektovať ho. Sú však aj iné práva, ktoré sa neoznačujú ako „práva ľudskej osoby“ a nezodpovedá im mravná povinnosť ich rešpektovať. Jestvuje napríklad právo žobrať, ktoré je však možné obmedziť kvôli verejnemu poriadku. Avšak tomuto právu nezodpovedá mravná povinnosť dať almužnu zakaždým, keď o ňu niekto žiada.³⁸

Vo *všeobecnej deklarácii základných ľudských práv* z 10. decembra 1948 Organizácia Spojených národov zhrnula základné ľudské práva. Skutočnosť je však taká, že v mnohých krajinách sveta sa ľudské práva nerešpektujú, či už z ideologických alebo z praktických dôvodov. Na jednej strane existuje svet deklarácií (aj totalitné režimy ubezpečujú OSN, že sa čo najprísnejšie dohliada na dodržiavanie všetkých ľudských práv) a na druhej strane, žiaľ, existuje svet

³⁶ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram, 2011, V, 10, 1134b 19-21, (s. 147).

³⁷ Spravodlivosť ešte nie je priateľstvom, lebo jednota, ktorú utvára, je vonkajšia; kladie však predpoklady pre autentické priateľstvo.

³⁸ Porov. GORCZYCA, Essere per l'altro, s. 158-159.

reálny. Neraz rešpektovanie a uznanie ľudských práv si vyžadovalo zápas a nemalé úsilie: takto sa dosiahol napríklad zrušenie otroctva, uznanie práv pracujúcich alebo rovnoprávnosť žien.

Niektorí sa pokúšali doplniť zoznam ľudských práv o práva takzvanej druhej a tretej generácie. Neraz na základe jednotlivých ideológií, a taktiež na základe záujmov nátlakových skupín sa objavujú pokusy zavádzať ďalšie a ďalšie ľudské práva. Kým však nevychádzame z objektívneho dobra ľudskej prirodzenosti, niektoré z týchto domnelých práv by mohli ísť dokonca proti samotným ľudským právam. Ved' ako by napríklad „právo reprodukčného zdravia“ mohlo v sebe zahŕňať interrupciu?

7 NIET ĽUDSKÝCH PRÁV BEZ ĽUDSKEJ PRIRODZENOSTI

Zatiaľ čo antické a stredoveké myslenie predstavuje prirodzený zákon ako objektívnu správnosť, ktorá je nezávislá od vôle človeka a voči ktorej je človek viazaný povinnosťou, v modernej a súčasnej filozofii sa táto perspektíva mení. Už Lutherov protestantizmus, sledujúc logiku nominalizmu, vidí v mravnom zvažovaní len stretnutie sa Božieho slova s jedinečnou, absolútne neredukovateľnou ľudskou situáciou.³⁹ Túto mienku neskôr zastáva aj Søren Kierkegaard, podľa ktorého až Abraháмова jedinečná skúsenosť pozdvihuje debatu morálky na jej opravdivú, teda náboženskú rovinu.⁴⁰ A ak podľa Immanuela Kanta nemožno spoznať podstatu, keďže táto predstavuje iba jednu z podmienok možnosti mať akúkoľvek skúsenosť,⁴¹ ako sa možno riadiť prirodzenosťou tej podstaty, ktorou je človek? A tak v Kantovej vízii mravné dobro je pozbavené akéhokolvek obsahu a ostáva len forma kategorického imperatívu: „*Konaj iba podľa tej maximy, o ktorej zároveň môžeš chcieť, aby sa stala všeobecným zákonom.*“⁴²

V modernej dobe sa stáva príznačným opúšťanie teleológie a jej nahradzovanie slobodnou vôľou: človek nežije v sieti vopred daných cieľov, medzi ktorými si volí, ale na základe svojej slobody si sám stanovuje ciele.⁴³ A tak človek v mene neobmedzenej slobody odmieta prijať svoju vlastnú prirodzenosť, ktorá by bola vopred niekým iným stanovená. Ved' takto by sa človek cítil obmedzený v stanovovaní si svojich cieľov a takéto obmedzenie si nedokáže predstaviť ani zo strany Boha. Túto pozíciu veľmi zreteľne sformuloval Jean-Paul Sartre: „*Dostojevskij napísal: «Keby Boh neexistoval, všetko by bolo dovolené.»*“

³⁹ Porov. LÉONARD, Il fondamento della morale, s. 228.

⁴⁰ KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvenie*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 60-74.

⁴¹ Porov. KANT, I. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1979, s. 110-114.

⁴² KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 48.

⁴³ Porov. CHABADA, Prirodzený zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve, s. 79.

*To je východiskový bod existencializmu. Skutočne všetko je dovolené, ak Boh nejestvuje, a preto je človek opustený, keďže nenachádza ani v sebe, ani mimo seba možnosť opory. Nenachádza predovšetkým ospravedlnenie. Ak naozaj bytie predchádza podstatu, nikdy nebudeme môcť hľadať príčiny, odvolávajúc sa na danú a ustálenú ľudskú prirodzenosť. Inak povedané, niet determinizmu, človek je slobodný, človek je sloboda.*⁴⁴ V invencii hodnôt je dôležité, aby bol človek vždy autentickým, čiže aby vo všetkej úprimnosti zostal verným sám sebe, uskutočňovaniu absolútnej slobody (nezávisle od aktuálne platných noriem a hodnôt) a aby rešpektoval slobodu druhého.⁴⁵

V novovekej filozofii sa tak človek stáva nositeľom i tvorcom etiky a práva, na základe svojej slobody a dohody s inými tvorí normatívny horizont pre konanie jednotlivca a aj štátu. Táto vízia sa jasne zrači aj z pohľadu, ktorý nám ponúka Hobbes: „*Tam, kde nie je spoločná moc, nie je zákon, a kde nie je zákon, nie je ani nespravodlivosť.*“⁴⁶ Naznačenú logiku jadrne zhrnie do výroku: „*Auctoritas, non veritas, facit legem.*“⁴⁷ Vidno tu jasný posun od teleologického myslenia ku konštruktivistickému mysleniu, ktoré v sebe zahŕňa možnosť zrušiť, vypovedať a či zmeniť spoločenský poriadok. Človek sa tak stáva „homo faber“ akéhokoľvek poriadku.

Právo je podľa právnych pozitivistov iba to, čo je kladené (lat. *positum*), čiže vyhlásené zákonodarnou mocou daného štátu. Rázne sa tu odmieta podstatná súvislosť medzi právom a etikou, čím je, naopak, charakteristické prirodzenoprávne uvažovanie. Právny pozitivista Hans Kelsen vyjadruje názor, že požiadavka absolútnej spravodlivosti, ktorá mala byť vyjadrená v prirodzenom zákone, je skôr výrazom našej viery a nádeje než racionálneho postoja.⁴⁸ Anti-metafyzický postoj právneho pozitivizmu sa skrýva za vedeckosť právnej vedy a za jej objektivitu, čoho znakmi sú: vylúčenie subjektívnych hodnotovo-eticko-náboženských postojov, vyjasnenie si a spresnenie právnych termínov a noriem (akýsi druh analytickej filozofie aplikovanej na právnu vedu), rozvoj logickej a argumentačnej kultúry v práve.

Žiaľ, je tak ľahké zameniť si za večné a nemenné pravdy to, čo sú len vlastné presvedčenia, ktoré môžu byť jednoducho určované zvykmi spoločnosti, v ktorej človek žije. Právny pozitivizmus sa totiž často transformuje na tradicionalizmus, pre ktorý tradícia určitého dejinného obdobia, určitého miesta a určitej populácie je vyzdvihnutá za jediné kritérium skutočnej ľudskosti. Pozitivistické zdôvodnenie práva zahŕňa v sebe pokušenie uložiť všetkým ľuďom taký zákon, ktorý je

⁴⁴ SARTRE, J.-P. *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997, s. 27-28.

⁴⁵ Porov. SARTRE, Existencializmus je humanizmus, s. 57-58.

⁴⁶ HOBBS, O človeku, s. 118-119.

⁴⁷ HOBBS, T. *Malmsburiensis opera philosophica quae latinae scripsit omnia in unum corpus*. Aalen: Scientia, 1996, zv. III, s. 202.

⁴⁸ Porov. KELSEN, H. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 26-27.

len niekoľkými považovaný za pravdivý, čo sa, pravdaže, nezaobíde bez násilia.⁴⁹ Štát však „tým, že súhlasí, aby sa porušovalo právo najslabšieho, tiež súhlasí, aby právo sily víťazilo nad silou práva“⁵⁰.

Analyzovanú problematiku veľmi trefne zhrnul Pán Pavol II.: „*Rozpor medzi slobodou jednotlivcov a prirodzenosťou spoločnou pre všetkých ľudí, ktorý zdôrazňujú niektoré súčasné, veľmi vplyvné filozofické teórie, bráni rozumu prijať univerzálnosť prirodzeného zákona. No keďže tento vyjadruje dôstojnosť ľudskej osoby a kladie základy jej práv a základných povinností, je vo svojich príkazoch univerzálny a jeho autorita je záväzná pre všetkých ľudí. Táto univerzalita nie je nevšimavá k jedinečnosti ľudských bytostí, ani neodporuje jedinečnosti a neopakovateľnej prirodzenosti každej osoby: naopak, práve v nej tkvie všetko ľudské konanie, ktoré potvrdzuje univerzálnosť pravého dobra.*“⁵¹

Ak nejestvuje univerzálna a nemenná morálka, ktorá by svoj základ mala v ľudskej prirodzenosti, potom v mene čoho by bolo možné protestovať proti nespravodlivostiam v oblasti sociálnej, ekonomickej a politickej? Nie práve v mene ľudských práv? Ale bez ľudskej prirodzenosti niet ani „ľudstva“! V mene ľudskej dôstojnosti? Aký by bol však jej obsah, ak by nebolo ľudskej prirodzenosti? Návrat k uvažovaniu na základe prirodzeného práva bol paradoxne stimulovaný práve desivými skúsenosťami Druhej svetovej vojny. Potom nasledovali hrôzy sovietskeho právneho poriadku a aj dnes sme svedkami ďalšej, hoci fragmentovanej svetovej vojny. Z pozície právneho pozitivizmu je veľmi ťažké, ba priam až nemožné odsudzovať masové vyvražďovanie, hladomor a podobne. Obnovený záujem o prirodzené právo sa prejavil aj v Norimberskom procese pri klasifikovaní nacistických zločinov ako zločinov proti ľudskosti. Avšak práve ľudskosť v antickej a scholastickej metafyzike je názov pre prirodzenosť, spoločnú pre všetkých ľudí, a táto predstavuje metafyzický základ prirodzeného práva.⁵²

ZÁVER

Návrat ku konceptu prirodzeného zákona, zdôvodnenému ľudskou prirodzenosťou, sa javí ako nevyhnutný. Ináč ľudské práva ostanú len v rovine sémantickej, budú síce deklarované, ale stratí sa akákoľvek mravná záväznosť ich aj

⁴⁹ Porov. KONRAD, M. *Introduzione all'etica filosofica*. Roma: Edizioni Studium, 2021, s. 148-149.

⁵⁰ RATZINGER, J. *Evropa Benedikta z Nurzie v krizi kultur*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 52.

⁵¹ JÁN PAVOL II., *Veritatis splendor*, č. 51, (s. 78-79).

⁵² Porov. CHABADA, *Prírodný zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*, s. 92-93.

rešpektovať. Mravné požiadavky, ktoré nás voči ľudskej osobe zaväzujú absolútnym spôsobom, vyplývajú z jej dôstojnosti, založenej na jej duchovnej otvorenosti voči Absolútnu. Prijat' takéto chápanie ľudskej prirodzenosti si vyžaduje návrat k metafyzickému mysleniu, čo sa v našej kultúre, poznačenej pozitivizmom, môže zdať ako náročné. Zaiste to však bude menej bolestivé ako odmietanie ľudskej prirodzenosti, ktorá je spoločná pre všetky ľudské bytosti a robí nás navzájom solidárnymi. Rudolf Weiler na obranu ľudskej prirodzenosti vtipne poznamenáva: „*A kto sa postaví proti takémuto podstatne existenčnému určení, či už jednotlivec alebo celé spoločnosti, pre tohto platí slovo Horácia: «Naturam expella furca tamen usque recurret!» (Vyžeň prirodzenosť vidlami, kým sa opäť vráti – Epist. I,20,24).*“⁵³

Použitá literatúra

ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-417.

ARISTOTELES. *Metafyzika*. Praha: Rezek, 2008. ISBN 80-86027-27-9.

BOGLIOLO, Alojz. *Etika*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1980.

DE FINANCE, Joseph. *Etica generale*. Roma: Pontificia Università Gregoriana, 1997. ISBN 88-765-2727-3.

GAVENDOVÁ, Oľga. *Dobro v etike Josepha de Finance*. In: *Studia Aloisiana*. 2011, roč. 2, č. 2, s. 5-18. ISSN 1338-0508.

GAVENDOVÁ, Oľga. *Základy všeobecnej etiky*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009. ISBN 978-80223-2629-2.

GORCZYCA, Jakub. *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica*. Roma: Gregorian & Biblical Press, 2011. ISBN 978-88-7839-194-9.

HOBBS, Thomas. *Leviathan alebo Podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho*. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-497-0.

HOBBS, Thomas. *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010. ISBN 978-80-8101-384-3.

HOBBS, Thomas. *Malmsburiensis opera philosophica quae latinae scripsit omnia in unum corpus*. zv. III. Aalen: Scientia, 1996.

CHABADA, M. *Prirodzený zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. ISBN 978-80-223-3524-9.

JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994. ISBN 80-7162-057-2.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1979.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004. ISBN 80-7149-635-9.

KELSEN. Hans. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 80-210-2325-2.

⁵³ WEILER, R. *Úvod do katolíckej sociálnej náuky. Systematický náčrt*. Nitra: Nadácia Pátra Jozefa Opralu, SJ, 1995, s. 46-47.

- KIERKEGAARD, Søren. *Bázeň a chvenie*. Bratislava: Kalligram, 2005. ISBN 80-7149-714-2.
- KONRAD, Michael. *Introduzione all'etica filosofica*. Roma: Edizioni Studium, 2021. ISBN 978-88-382-5090-3.
- LÉONARD, André. *Il fondamento della morale. Saggio di etica filosofica*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1994. ISBN 88-215-2733-6.
- RAHNER, Karl. *Hörer des Wortes. Sämtliche Werke 4*. Freiburg im Breisgau: Benziger-Herder, 1997. ISBN 978-3-451-23704-1.
- RATZINGER, Joseph. *Evropa Benedikta z Nurzie v krizi kultur*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 9788071950226.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O spoločenskej zmluve alebo o princípoch politického práva*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 95-111. ISBN 9788081012488.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. In: *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010. ISBN 9788080614294.
- SARTRE, Jean-Paul. *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997. ISBN 80-220-0775-7.
- VALORI, Paolo. *L'esperienza morale. Saggio di una fondazione fenomenologica dell'etica*. Brescia: Morecelliana, 1971.
- VENDEMIATI, Aldo. *In Prima Persona. Lineamenti di Etica Generale*. Città del Vaticano: Urbaniana University Press, 1999. ISBN 88-401-7012-X.
- TOMÁŠ AKVINSKÝ: *Teologická suma*. [cit. 15.11.2021]. Dostupné na internete: <http://summa.op.cz/sth.php>.
- WEILER, Rudolf. *Úvod do katolíckej sociálnej náuky. Systematický náčrt*. Nitra: Nadácia Pátra Jozefa Opralu, SJ, 1995. ISBN 80-967296-1-6.

The Natural Law is a Basis of Human Rights

Summary:

The article analyses what natural law is and how it influences morality and human rights. Natural law is a system of law based on a close observation of natural order and human nature, from which values are deduced. From this fact follows the universal validity of natural law. Although the central ideas of natural law had been part of Christian thought since the Roman Empire, the foundation for natural law as a consistent system was laid by Aquinas, as he synthesized ideas from his predecessors. In opposite, the legal positivism refuses the concept of human nature as well as its intrinsic finalism and so the respect of human rights is exclusively left to unbounded human freedom and to the contract with the others.

Key words: nature – human nature – natural law – universal validity – human rights

PhDr. Jozef Uram, PhD.
Comenius University Bratislava
Faculty of Roman Catholic Theology
of Cyril and Methodius
Department of Christian Philosophy
and Historical Sciences